

KÉT MESEMONDÓ REPERTOÁRJÁBÓL

Dobos Ilona: *Gyémántkigyó*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1981

Dobos Ilona gyűjteménye két mesemondó, Ordódy József volt uradalmi cseléd és Kovács Károly muzsikus cigány meséit tartalmazza, melyeket tizenöt-husz évvel ezelőtt jegyzett le a gyűjtő. A két mesemondó történetei nem fedik teljes egészében a mesékről kialakult elképzeléseinket; az ókori egyiptomi motívumoktól a biblikus elemeken keresztül, a kereszténységgel terjedő hiedelmek, mondák részletei éppúgy megtalálhatók meséikben, mint a mindennapi élet, a mesemondó környezetének valósága.

Ordódy József (1880—1966) elszegényedett sorban élő nemesi családból származott, de apja és anyja már „úrdolgára” jártak, hol itt, hol ott szolgáltak. Ordódy csak három elemít végzett, olvasni tudott, írni nehézkesen. „Olyan kilenc-tíz éves voltam és akkor, ott volt minálunk egy öreg gulyás Csesztvén... Szerettem a meséit hallgatni... minden este ott voltam vacsora után, ő mesélt, én hallgattam. Ettől tanultam mindent” — vallja a mesemondó, aki egész életében, ha cselédeskedett, ha segédmunkásként dolgozott, meséivel szórakoztatta társait. „Annyi mesét tudott, hogy vége nem volt soha... Volt olyan meséje — így pl. az *Erős János* —, amelyet három napig mesélt folytatásokban” — mondják róla hallgatói.

Kovács Károly (1896—1972) Fejér megyében élt, apja muzsikus cigány, anyja magyar asszony volt. Tizennégy éves korában már vidéki zenekarokban muzsikált. Az első világháborúban ellőtték a bal kezefejét, így nem tudott többé hegedülni, alkalmi munkákból élt. A II. világháború borzalmaival Auschwitzban élte át, majd a felszabadulás után, mivel nem bírta a nehéz munkát, vett egy lovat, és fuvarozgatott. Kovács nem járt iskolába, de mesélni nagyon szeretett. Meséi nem cigány-mesék, hanem magyar parasztmesék, melyeket ízes dunántúli tájszólásban adott elő. Hiedelemtörténetei a magyar néphit legarchaikusabb rétegét képviselik. 1968-ban megkapta a „Népművészet Mestere” kitüntetést, amire nagyon büszke volt.

A gyűjtemény 46 meséje közül 27 tündérmese, a többi hiedelemtörténet, jóvendülés „igaz” történet. Az élszóban hallható mesék abban térnek el az ún. könyvmeséktől, hogy a hagyományos paraszti környezetben nem gyerekekhez szólnak. Ordódy többnyire a vele együtt dolgozó aratóknak, munkásoknak mesélt, Kovács hallgatói is a felnőttek voltak. Ezért ezekbe a meséikben sok az erotikus (Kovács egyik meséjének a királykisasszonya „bármilyen széles render könnyedén átvizel, míg nem találkozik egy bővérű pásztorlegénnyel, akit megajándékoz »feketeszőrű bárányával«”) és a félelemérzetet fokozó rémhistória (*Ördögök kocsmája, A molnár feltámadása, A holtából visszatérő gróf*). Gyakran a modern

élet elemeivel találkozunk a mesékben (a *Tolvaj-mester* zsványai vonatrablást hajtanak végre!). De a tündérmesék hangulata is familiáris, életkörülményei nem rendkívüliek, a király valahol a faluban lakik, gondoljai megegyeznek a közemberével. Kovács *Nagyerejű Jancsijában* maga a király alkudozik béresével, mivel nagyon fukar volt, vagy a *Vörös-ülepű vitéz* című mesében a király fiai „... olyan mihasznák voltak, hogy semmit sem tanultak, iskolába se szerettek járni”. Az ideális mesemodell kereteit, a hagyományos vázat a mesemondók saját élményvilágukkal töltik fel. Kovács mesehősei — ha nem királyfiak — szinte kivétel nélkül faluszéli cigánylegények, a putriból indulnak el diadalmas útjukra. A *Csuka hírvél, aranyhal szerencsésével*... című mese hőse például egy özvegy cigányasszony fia, akinek „taknya-nyála esszefolyt”, a mese végén már nem is úgy néz ki, mint egy cigánygyerek, „gyönyörűszép fiatalember vót, gyönyörű királyi ruhába, királyi címerrel!” elnyeri a királyleány kezét, és palotában élnek. Nem véletlen, hogy az egész életében éhező, nélkülöző Kovács meséiben az elérhetetlen világ tárul elénk; a nagy erejű Ordódy meséiben akadályt nem ismerő szegénylegények egyfajta karriertörténetet futnak be. A kötet meséiből jól látszik, hogy egyes elbeszélők egyénisége hogyan befolyásolja a mese szerkezetét, a mese menetét.

A tündérmesékben és hiedelemtörténetekben gyakran szerepelnek ugyanazok a szörnyetegek, természetfeletti lények, de rendszerint csupán megnevezésük azonos, szerepük, funkciójuk azonban egészen eltérő. Ilyen a sárkány; a néphitben legfontosabb cselekedete, hogy vihart támaszt, a mesében pedig a tűzokádó hétfejű sárkány fogságából kell kiszabadítani a királykisasszonyt. A boszorkány az élő néphitben megront, szemmel ver, a faluban él, mindenki ismeri, de nem téveszthető össze a mesébeli boszorkánnyal, akinek orra sokszor a földet veri, fiai sárkányok és a hősnek akadályokat gördít útjába. Közös szereplő a táltos paripa is. A táltos a nép hiedelemvilágában „tudós” ember, jövendöl, megtalálja az elrejtett kincset, vihart támaszt — néphitkutatóink szerint a sámánok utóda. A mesei táltos azonban nem ember, hanem ló. Csikó korában a leghitványabb, szemétdombon heverő gebe. A hős gondozásában — aki paraszat ad neki abrak helyett — izmos, széleseben vágató paripává válik, segíti a hőst harcában. Ezek a hősök azt példázzák, hogy a mesébeli csodát valahol és valamikor igaznak tartották, hittek benne — a néphit része volt —, tehát a mesék a messi múltba nyúlnak vissza. A természetű népek mitikus elbeszéléseiben pl. ma is leggyakoribb téma az ember állattá változása; a magyar népmesékben elátkozva, állat alakjában élnek a hősök, amíg valaki meg nem váltja őket (*Gyémántkigyó, Az egérré változott tündérlány*) vagy a hős állatnak a fia (*Juhászi Péter — birkának a fia*). Ezek a mesék a totemizmus — az állattól való származás — emlékét őrzik.

Vannak a mesében olyan stabil formai jegyek, amelyeket minden me-

semondó kötelezőnek tart, ilyen a mesekezdet és a mesevég. A gyűjtemény meséiben a jól ismert formulákkal találkozunk: „Hol volt, hol nem volt”, és a „... még ma is élnek, ha meg nem haltak”. Kivételt csak egy mese képez, a *Dongó és Mohácsi*, ahol a mesemondó tréfálkozva szól hallgatóihoz a hosszú kezdő formulában („... Az ótestamentumbul elmaradt egy bába, kinek rosszféreg esett a lyukába; aki ezt a mesét nem hiszi, az bújjon az odvába!”).

Dobos Iona *Gyémántkégyő* című gyűjteménye nemcsak azért jelentős, mert megismertet bennünket két mesemondó mesekincsével, hanem azért is, mert ezek a mesék a magyar parasztság folklórájának legarchaikusabb rétegét képezik.

VAJDA Zsuzsa

T Á J É K O Z Ó D Á S

A TESTTEL ÉS NÉLKÜLE

Happening, body art, performance — látszólag egyenes ívű fejlődési sor, holott nem így van. Az utak és a jelenségek átcsapnak egymáson; közrejátszik még néhány mellőzhető tényező, mint Yves Klein és az új realizmus, Joseph Beuys és a Zero csoport, a Fluxus és a bécsi csoport, az új táncművészet és a destruktív művészet. Ezek csupán a századunk második felében jelentkező azon neoavantgarde irányzatok, melyek valami módon hozzájárultak az emberi test művészeti anyagként való beiktatásához, illetve a már létező képzési anyagokkal való teljes kiegyenlítéséhez. Ám a testművészet és az előadóművészet közé nem húzhatunk egyenlőségjelet, mert esetenként változik az élő test megjelenítésének és funkcionálásának foka és módja. Míg a performance művészete az emberi testet jobbára az előadói eszközök egyikeként, a kifejezés síkján alkalmazza, addig a testművészetnek egyszerre anyaga és médiuma, alfája és omegája, s mint ilyen, sokkal rövidebb múltra tekint vissza.

Az előadóművészet csírái már a századelőn megfogannak, hiszen a hagyományellenes front híveinek — elsősorban a dadaistáknak, a futuristáknak, a szürrealistáknak, kisebb mértékben pedig a konstruktivistáknak — a szellemi erőfeszítései gyakran előadás, nem pedig anyagi tárgyak formájában valósultak meg. A közönséggel való közvetlen kapcsolat egyben a nem konvencionális alkotói eszmék első próbaköve volt: a zürichi Cabaret Voltaire protagonistái például költők, kabaré-művészek és színészek voltak, akik a futurista agitátorokhoz hasonlóan a rombolás elve mellett tettek hitet. És vajon nem a happening, illetve az event (esemény) eszméjének korai csírája bukkan fel Breton merész és